
Диана Нешкова / Diana Neshkova

**ВЪПРОСЪТ ЗА ЗАЩИТАТА НА
КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ СГРАДИ
ОТ БЕДСТВИЯ**

*The Issue of Protecting Cultural and Historical
Buildings from Disasters*

The purpose of this article is to indicate and analyze the action levels while protecting the material cultural valuable in case of danger of natural or human caused disasters.

Key words: *cultural and historical buildings, disaster situations, risk, fire, action levels*

Пред нашето съвременно общество стои проблемът за устойчиво развитие. Терминът устойчиво развитие е дефиниран от Световната комисия за околната среда и развитието като „развитие, което задоволява нуждите на настоящето, като същевременно не излага на риск способността на бъдещите поколения да задоволяват техните собствени потребности”. Този проблем се отнася до това, как използваме природните ресурси и по какъв начин се грижим за средата, която ни заобикаля. Опазването и ползването на културното наследство допринася не само за духовното ни оцеляване и израстване, но и за устойчивото ни развитие.

Културното наследство определя духа на населеното място, чрез поддържането и опазването му хората подкрепят общността, в която живеят, обогатяват своят живот, дават възможност за промяна и развитие на знанията и уменията си. Доброто състояние на културното наследство е от значение както за туристите, така и за самите жители на населеното място. В последните години нашата страна залага на културния туризъм, като е създадена и стратегия за неговото развитие.

С цел да се поддържа богатството и разнообразието на културното наследство трябва да се приемат предизвикателствата за прилагане специфични технологии, традиционни и съвременни материали, осъществяване на

партньорство между собствениците, държавните институции, строителните специалисти, учените и застрахователните институции.

Опазването на културните ценности се осъществява, чрез издирване, изучаване и идентифициране, документиране и регистриране, консервация и реставрация, физическа и териториално-пространствена защита.

На територията на България са открити и се съхраняват произведения на човешката дейност, които документираната материална и духовна култура от VI хилядолетие пр. Хр. Нашата страна се нарежда на трето място по културно-историческо наследство в Европа. По брой и разнообразие на културно-исторически ценности пред нас са само Италия и Гърция. Повече от 40 000 са регистрираните недвижими културни ценности¹, от тях 7 са със световно значение, около 1300 – с национално значение, а останалите са от местно значение или са регистрирани за сведение.

Днес повечето от културно-историческите сгради са постоянно подложени на заплахи от разрушаване и унищожаване от природни бедствия или катастрофи предизвикани от човек.

В различни части на света военните конфликти са нанасяли непоправими щети на културното наследство. Пресни са примерите в Ирак (засегнато културно наследство от Древна Месопотамия и Шумер), Афганистан (унищожени ценности от времето на Кушанската империя), Босна и Херцеговина, Сърбия и Косово (щети по храмове и манастири от XIII–XIV в.).

Днес при съвременните условия, когато ескалира насилието, много по-осезаемо е рискът от терористични действия. Не се знае кога и къде могат да се извършат такива действия, при които освен човешки загуби могат да бъдат унищожени значими предмети и сгради от културно-историческото наследство.

Сред катастрофите, предизвикани от човека, са и пожарите, които могат да оставят тежки последици върху културно-историческата сграда или комплекс от културно-исторически сгради, както и да пострадат движими ценности – произведения на изкуството, исторически документи, фотографии, икони и др. Изследванията показват¹, че у нас близо 18 % от общият брой културно-исторически сгради са пострадали от пожари. Най-често пожарите са предизвикани поради небрежност и непредпазливост на хората, които ги стопанисват.

В последните години зачестяват случаите на умишлени палежи и неподдржане и оставяне на саморазрушение на архитектурни сгради, определени като недвижими културни ценности. Повечето от собствениците предприемат тези действия, за да могат да използват терените, които най-често се намират в централните и скъпо струващи зони на градовете.

Природните бедствия също подлагат културно-историческите сгради на риск от нанасяне на щети и разрушаване. Има много примери по света, като наводненията през 2002 и 2003 г. в Чехия, Германия, Франция, земетресенията

в Турция, Гърция, Македония (1963 г.), Италия (2009 г.), Чили (2010 г.) и на други места. Опасността от възникване на бедствени ситуации не трябва в никакъв случай да се забравя и подценява. Независимо от това какъв е видът на културните ценности – движими или недвижими, къде се намират – музей, музей под открито небе, библиотека, архив и т.н., съществуват три нива² на действия:

- при нормални условия (преди настъпването на бедствието);
- при извънредни обстоятелства (по време на самото бедствие);
- след бедствието.

Ценността на културно-историческите сгради е от такова естество, че веднъж унищожени или увредени, те не могат повече да бъдат възстановени в своя автентичен вид. Това обстоятелство поставя основно акцента върху превантивните мерки на защита. Във връзка с това е необходимо да се предвидят всички възможни рискове и да се създаде законова основа за защита. У нас опазването и закрилата на културното наследство се урежда от Закон за културното наследство, който е в сила от 2009 г. В случай на въоръжен конфликт, гаранция за защитата на културните ценности е Хагската конвенция от 1954 г. с двата протокола от 1954 и 1999 г. За защита на културното наследство, а с това и институциите, които се грижат за него (музеите и др.), значителна роля имат и организации, като: ЮНЕСКО, Международният комитет „Синият щит“, ИКОМОС и др.

Превантивните мерки за защита на културно-историческите сгради и намиращи се в тях движими културни ценности при бедствени ситуации, трябва да включват и:

- изготвяне на план за действие при възникване на бедствието, като в него трябва да са посочени лицата, които се ангажират с действия около културните ценности, да са определени и да са в наличност средствата, които ще се използват за предотвратяване и намаляване на последиците;
- инвентаризация на културните ценности и водене на необходимата документация;
- сътрудничество с полиция и противопожарна служба;
- взаимодействие със застрахователи.

Бедствена ситуация в културно-историческа сграда най-често може да възникне в резултат на пожар. В монографията „Теория на риска”, Вл. Томов посочва, как може да се изчисли вероятността за възникване на източник на запалване в изследвания обект. Използва зависимостта:

$$(1) \quad Q_{u.z.i} = Q_{u.z.Ti} Q_{u.z...zi} Q_{u.z.gi} ,$$

където $Q_{u.z.Ti}$ е вероятността за появяване на топлинен източник, като причина за пожар в i – елемент на обекта в срок от една година;

$Q_{u.z...zi}$ – вероятността енергията или температурата на източника да е достатъчна за запалване на горим материал, който се намира в i – елемент на обекта;

$Q_{u.z. \theta i}$ – вероятността за това, че времето на контакта на топлинния източник с горимата среда е достатъчно за възпламеняването ѝ.

Като източници и причини за топлинното въздействие върху горимите среди в културно-исторически сгради се приемат:

- въздействие на мълния;
- електрически искри, които могат да се появят при късо съединение на проводници, при искрене в електрическо оборудване, при разряди на статично електричество;
- искри при рязане, заваряване и други ремонтни дейности;
- нагряване до температурата на възпламеняване на вещества и повърхности оказали се в близост или в контакт с отоплителни уреди;
- открит пламък;

$Q_{u.z. T_i}$ зависи от броя на топлинните източници M и вероятността за възникване на всеки от тях:

$$(2) \quad Q_{u.z. m i} = 1 - \prod_{m=1}^M (1 - Q_{T_m}),$$

където Q_{T_m} е вероятността за появяване на m -тия топлинен източник в i – елемент на обекта.

$Q_{u.z. \dots \theta i}$ се приема за 1 или 0 в зависимост от резултатите от сравнението на параметрите на топлинния източник и показателите за пожарна опасност на горимите смеси. Когато температурата на топлинния източник е по-голяма от 80 % от температурата на възпламеняване $Q_{u.z. \dots \theta i} = 1$. Във всички останали случаи $Q_{u.z. \dots \theta i} = 0$.

$Q_{u.z. \theta i}$ се приема 1 когато³:

- топлинният източник нагрява горимата среда до температурата на възпламеняване или самовъзпламеняване през времето на контакта им;
- горимото вещество се нагрява до температура, която е по-голяма от 80 % от температурата на самовъзпламеняване.

В останалите случаи $Q_{u.z. \theta i}$ се приема за 0.

По отношение на пожарната защита на културно-исторически сгради влияние оказват фактори, като: разположение, възраст и тип на сградата. Благоприятстващо условие за пожарната защита на сградите е, че голяма част от тях са разположени в градовете.

Около 52 % от културно-историческите сгради¹, са строени в древността, Средновековието и Възраждането, когато използваните материали, проектантските и строителните решения са твърде различни от изискванията, които днес са нормативно регламентирани и се отнасят до сигурността на конструкциите, на строителните норми и на евакуационните норми. Проблемът се задълбочава и от факта, че в повечето исторически сгради се намира имущество с историческа и/или културна стойност.

За саниране на части от културно-исторически сгради, изработени от дърво, както и за защита на движими ценности от дърво, се използват огнезащитни набъбващи бои и лакове. Нанасят се с помощта на четка или пистолет – от 1 до 12 слоя, според изискванията на завода производител. Предпазват дървото от въздействието на огъня, чрез образуване при висока температура на топлоизолиращ слой пяна от въглерод.

Изискванията към организационните и техническите мерки по отношение на пожарната безопасност в културно-исторически сгради не се отличават от тези в конвенционалните сгради до 1982 г.

В съвременните условия за осигуряване на безопасност при въздействие от пожар, сградите или части от тях, в зависимост от функционалната им пожарна опасност се разделят на класове. Сградите с културно-историческо предназначение са с клас на функционална пожарна опасност Ф2.2.

Според нормативните изисквания⁴ средства за първоначално гасене на пожари в културно-исторически сгради са пожарогасител от 5 kg с CO₂, пожарогасител с вместимост 9, l – на водна основа с пяна и 6 kg прахов пожарогасител, като за площ 150 m² се изисква осигуряването по един брой от всеки вид.

За музеи, художествени галерии, сгради – архитектури и културни паметници, с разгъната площ по-голяма от 300 m², се изисква система за автоматично или ръчно пожароизвестяване, като система за пожарогасене не се изисква.

При съхранението на горими музейни ценности и ценни художествени произведения, не се изисква пожароизвестителна система, а се изисква пожарогасителна система, която се задейства автоматично.

В нашата страна са познати модерните пожарогасителни технологии, основани на създаване на аерозолни завеси, както и газовите пожарогасителни системи с CO₂, N₂ или Ar. Те са създадени преди всичко за защита на специфични обекти, каквито са и културно-историческите. Факт е, че високата цена и липсата на средства се явяват като основателна причина те да не се прилагат навсякъде, където има нужда.

Специалната подготовка на персонала за действия по предотвратяване и гасене на пожари и бързо ликвидиране на последствията от тях е определяща при създамата се ситуация. Във връзка с това персоналет трябва да бъде запознат с рисковете за възникване на пожар и обучен как да действа при възникването му.

Действията след бедствието (земетресение, наводнение, пожар, военен конфликт и др.) обхващат: оценка на щетите; подготовка за възстановяване и конкретни действия за възстановяване на обектите.

След земетресение затрупаните културни ценности се разкриват като най-често се използват методи и средства, които се прилагат при археологически разкопки. Работи се изключително ръчно и внимателно, събират се парчетата

на разрушените експонати. Експонатите се сортират по степен на повреди и вида на материала, опаковат се и се изпращат в ателиетата за реставрация.

С оглед повишаване ефективността на защитата на културни ценности от бедствия и намаляване на щетите най-голям акцент трябва да се поставя на превантивните дейности.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Милева, Г.** Състояние на пожарната безопасност на сгради – паметници на културата в Република България, 203–213. Втора национална научно-практическа конференция по управление в извънредни ситуации и защита на населението. София, БАН, 2007.

² **Богоевски, Кр.** Въпросът за защитата на музеите на открито в случай на опасности от природни бедствия или катастрофи, предизвикани от човек. – Международна научна конференция. Габрово, 2004, 88–93.

³ **Томов, Вл.** Теория на риска. Русенски университет „Ангел Кънчев”, 2003.

⁴ Наредба № I – 1971/ 29. 10. 2009 г. за строително-технически правила и норми за осигуряване на безопасност при пожар.